

Fără termen de prescripție

Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa

Sergiu Musteață s-a născut în 1972. Conferențiar (din 2002) la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Fondator și președinte al Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM (din 1997). Vicepreședinte al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. Istoric. Cercetări orientate cu prioritate în problema culturii materiale și spirituale din Evul Mediu timpuriu, investigații privind protecția patrimoniului cultural-istoric și analiza manualelor școlare de istorie. Publicații: 6 monografii, peste 100 de articole științifice și peste 100 de articole publicistice: *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chișinău, Editura Pontos, 2005; *Cum să elaborăm și analizăm manualele școlare*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006; *Protecția patrimoniului arheologic. Studiu comparativ: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii* (Preservation of the archaeological heritage. Comparative study: the legal framework in the Republic of Moldova and the United States of America), Chișinău, Pontos, 2008; *Как составляются и анализируются школьные учебники*, Chișinău, Pontos, 2008; *Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova*, Seria IDN, M3, Chișinău, Editura Pontos, 2010.

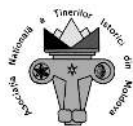
Igor Cașu s-a născut în 1973. Istoric, educator și realizator de manuale român din Republica Moldova. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în 1995, doctor în istorie al aceleiași instituții (2000). Lector, lector superior și apoi conferențiar universitar la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1998 – prezent). Efectuează, între 2005 și 2007, un stagiu de doi ani în Elveția, la universitățile din Fribourg și Geneva. Expert al Comisiei pentru analiza dictaturii comuniste din România, alias Comisia Tismăneanu, responsabil de capitolul privind teroarea în RSS Moldovenească. Vicepreședinte al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. În octombrie 2010 devine director (fondator) al Centrului pentru Studierea Totalitarismului de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Este, de asemenea, editorialist la *Adevărul*, ediția Moldova, unde ține și o rubrică săptămânală intitulată *Arhivele comunismului*. Reporter la Radio Europa Liberă, rubrica *Istoria trăită*. Este autor al lucrărilor: *Politica națională în Moldova sovietică, 1944-1989*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2000; *Istoria universală contemporană, clasa a 9-a*, Chișinău, Civitas, 2005; *Politică, societate și cultură în sud-estul și vestul Europei*, Chișinău, TACIS, 2001; *Ideea europeană și Balcanii în secolul 20*, Chișinău, USM, 2009.

Coordonatori:
Sergiu Musteață, Igor Cașu

Fără termen de prescripție

Aspecte ale investigării crimelor
comunismului în Europa

CARTIER
istoric

Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM

Coordonatorii volumului:
Sergiu Musteață, doctor în istorie
Igor Cașu, doctor în istorie

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2, București.
Tel/fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER

Casa Cărții, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel./fax: 34 64 61. E-mail: casacartii@cartier.md
Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md
Librăria 9, str. Pușkin, nr. 9, Chișinău. Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Inga Druță

Editor: Gheorghe Erizanu
Lectori: Inga Druță, Lilia Toma
Coperta seriei: Vitalie Coroban
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Ana Cioclo
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Tipografia Centrală (nr. 3684)

Sergiu Musteață, Igor Cașu (coordonatori)

FĂRĂ TERMEN DE PRESCRIPȚIE. ASPECTE ALE INVESTIGĂRII CRIMELOR COMUNISMULUI ÎN EUROPA
Ediția I, iulie 2011

© 2011, ANTIM & Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Acest volum este editat în cadrul proiectului „Democrație după totalitarism:

lecții învățate în 20 de ani” implementat cu sprijinul financiar al Fundației Soros – Moldova (FSM) în cadrul Programului EST-EST: Parteneriat fără Frontiere.

Conținuturile expuse în prezenta lucrare nu reflectă neapărat opiniile finanțatorilor.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa/coord.: Sergiu Musteață, Igor Cașu. – Ch.: Cartier, 2011 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”). – 792 p. – (Cartier istoric) – 510 ex.

ISBN 978-9975-79-691-0

329.15:323(4)

F 20

Cuprins

<i>Cuvânt introductiv</i>	7
Partea I. Experiența țărilor ex-socialiste în studierea și condamnarea regimului comunist	13
Vladimir TISMĂNEANU. Comunismul – de la Marx și Lenin la viața de apoi	13
Leonidas DONSKIS. După comunism: identitate și moralitate în Țările Baltice	25
Aigi RAHI-TAMM. Cu privire la investigarea represiunilor sovietice în Estonia	51
Meelis MARIPUU, Meelis SAUEAUK. Comisia internațională din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității (1998-2008) și noi perspective	70
Uve POOM. Politica identitară și integraționistă în Estonia – trecutul, prezentul și viitorul	78
Matej MEDVECKÝ. Forțele securității de stat din Slovacia înainte și după lovitura de stat comunistă din februarie 1948	86
Pavel NAVRÁTIL. Procesul de accesare a documentelor de arhivă ale serviciilor de securitate comuniste din Cehoslovacia	95
Vojtěch RIPKA. Represiunea și legitimitatea în comunismul târziu din Cehoslovacia și Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare	99
Vladimir TOLZ. Recepționarea posturilor de radio străine în Uniunea Sovietică și reacția Kremlinului	111
Dennis DELETANT. Interogând trecutul. Câteva reflecții asupra studiului de după 1990 al comunismului din România	122
Smaranda VULTUR. Începuturile schimbării: istoriografia românească în perioada 1990–2000 (noi teme, noi tendințe, noi generații de istorici)	139
Alina PAVELESCU. Reconcilierea posttotalitară cu trecutul pe tărâmul istoriei publice – relația dintre arhiviști și istorici în România	190
Cristian VASILE. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste și accesul la arhivele comunismului românesc	201
Octavian ROSKE. Colectivizarea agriculturii în România: scenarii ideologice	216

Adrian CIOFLÂNCĂ. Rolul Uniunii Tineretului Comunist din România în angrenajul totalitar	266
Nikolai VUKOV. Trecutul privit prin lentile postcomuniste: monumentele de istorie națională din Bulgaria după 1989	306
Partea a II-a. Studiarea regimului comunist în Moldova	333
Octavian ȚÎCU. „Moldovenismul” sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991)	333
Ion VARTA, Tatiana VARTA. Marea Teroare din URSS și RSS Moldovenească (1937-1938)	356
Gheorghe NEGRU, Mihai TAȘCĂ. Represiunile politice din RASSM în anii 1937-1938 („operațiunea culăcească” și „operațiunea română”)	429
Viorica OLARU-CEMÎRTAN. Deportările din Basarabia, 1940-1941, 1944-1956	456
Aurelia FELEA. Față în față: memorialistică și surse oficiale despre foametea din Basarabia din anii 1946-1947	468
Elena POSTICĂ. Rezistența armată în RSSM în primii ani postbelici	498
Igor CAȘU. Opozanți politici în RSSM după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din arhiva KGB	512
Nicolae ENCIU, Sergiu CHIRCĂ. Inegalități sociale în Moldova sovietică	563
Ludmila TIHONOV. Represiunile împotriva religiei și bisericii în RSSM	599
Sergiu MUSTEAȚĂ, Petru NEGURĂ. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM	646
Demir DRAGNEV, Pavel PARASCA. Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naționale”	676
Anatol PETRENCU. Toponimia bolșevică: ce facem cu ea?	717
Igor ȘAROV, Andrei CUȘCO. Moștenirile regimului comunist în perioada postsovietică: memorie, continuități, consecințe	725
Imagini din cadrul proiectului <i>Democrație după totalitarism: lecții învățate după 20 de ani</i>	768
<i>Indice de nume</i>	781

Cuvânt introductiv

Secolul XX a fost marcat de confruntarea dintre două tipuri de regimuri politice: democratice și totalitare. Teritoriul actual al Republicii Moldova a avut nefericirea, în perioadele 1940-1941 și 1944-1990, de a fi supus unui regim totalitar, cel al comunismului sovietic. Acest regim politic a fost unul nedemocratic, deși s-a legitimat de la suveranitatea populară, de la principiul că poporul este unica sursă a puterii. În realitate, Partidul Comunist a luat toată puterea în mâinile sale și i-a eliminat pe toți cei care contestau monopolul puterii în stat și în societate. Eliminarea adversarilor, etichetați adeseori drept „dușmani ai poporului”, s-a produs fie prin ostracizare, fie prin deportare sau asasinare.

Regimul sovietic comunist a fost unul de natură totalitară, un regim politic ce a negat drepturile omului de la care s-a revendicat, printre acestea fiind dreptul la asociere liberă, dreptul la liberă informare, dreptul la libertatea conștiinței etc. Partidul Comunist a fost un partid care a pretins și a impus monopolul său în toate domeniile: politic, economic, social, cultural. Mai mult, Partidul Comunist și-a impus monopolul asupra vieții cotidiene a cetățenilor și s-a pretins a fi deținătorul adevărului absolut. Orice individ sau grup de indivizi care formula un punct de vedere diferit de cel oficial era supus unor pedepse, de la intimidare până la internare în spital psihiatric, arest, deportare sau executare. Au fost deportate popoare întregi sau clase sociale considerate indezirabile de către regim, încălcându-se nu numai angajamentele internaționale ale URSS (mai ales după 1945, prin convenții ONU, CSCE etc.), dar și Constituția și legislația sovietică (majoritatea condamnărilor fiind pronunțate de organe extralegale).

Regimul comunist în fosta RSS Moldovenească era unul inuman și criminal, acesta fiind instaurat prin forța armelor în 1940 și menținut până la sfârșitul anilor 1980 prin teroare, propagandă și inocularea fricii în rândurile cetățenilor, a unei societăți atomizate. În iunie 1940, Basarabia, parte componentă a României interbelice, a

fost ocupată de Uniunea Sovietică în urma înțelegerii dintre Stalin și Hitler din 23 august 1939 despre împărțirea sferelor de influență în Europa de Est. Experimentul comunist începuse la 1917, iar „politica națională” de tip sovietic față de moldoveni se lansase în 1924, odată cu crearea RASS Moldovenești. Între iunie 1940 și iunie 1941 și după martie 1944, regimul comunist sovietic a extins sovietizarea, experimentată anterior în URSS, asupra Basarabiei. Au fost expropriați meșteșugarii și comercianții, proprietarii de pământuri ș.a. indiferent de apartenența lor etnică. Au fost naționalizate băncile, industria, transportul și colectivizată agricultura. În primul an de ocupație sovietică, au suferit din cauza regimului cca 86 de mii de persoane din RSSM, dintre care peste 18 mii au fost deportate în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941. Pentru a slăbi rezistența populației locale împotriva colectivizării și sovietizării în regiune, Moscova a organizat o foamete în masă în anii 1946-1947, care a dus la un adevărat genocid (cca 150 de mii de morți). Întrucât nici foametea cruntă nu i-a determinat pe țărani să intre în colhozuri, regimul comunist sovietic a organizat în RSSM deportarea în masă din iulie 1949 a peste 35 de mii de persoane în Siberia și Kazahstan. A urmat a treia deportare, în mai 1951, de data aceasta contingentul victimelor fiind alcătuit din cetățeni care aparțineau unor confesiuni religioase, precum iehoviști, bapțiști ș.a. (cca 2700). După 1953, deportarea în masă ca metodă punitivă a încetat, dar represiunile politice au continuat pe tot parcursul perioadei postbelice.

Represiunile politice ale regimului sovietic în RSS Moldovenească au avut și un caracter pronunțat antiromânesc. Elita intelectuală, care era purtătoarea valorilor naționale românești, și cei care se identificau drept români au fost supuși unor persecuții permanente din partea regimului comunist sovietic. În perioada stalinistă, aceștia erau deportați în afara RSSM, arestați sau executați. După 1953, au fost condamnate la lagăre de muncă sau închisoare persoane care nu împărtășeau ideologia regimului sau se identificau drept români.

Suferințele și prejudiciile aduse unei societăți nu pot fi calculate și redade doar prin numărul victimelor, dar o estimare aproximativă se impune, mai ales când anumite categorii sociale, istorici angajați politic sau politicieni nostalgici tind să minimalizeze amploarea re-

presiunilor comuniste. Numeroase documente de arhivă publicate la Chișinău și la Moscova ne permit să estimăm numărul victimelor politice ale regimului comunist sovietic în fosta RSS Moldovenească. Astfel, per total, numărul celor deportați, executați, morți din cauza foametei organizate în RASSM și RSSM se ridică la nu mai puțin de 350 de mii de persoane.

Declarația de suveranitate din 23 iunie 1990 și Declarația de independență din 27 august 1991 au însemnat pentru Republica Moldova înlăturarea dictaturii comuniste, inclusiv șansa edificării unei societăți democratice și renunțarea la trecutul totalitar. În cele aproape două decenii de independență Republica Moldova s-a afirmat ca stat de drept, pășind spre integrarea în Uniunea Europeană. Însă rămâne a fi un stat care nu își cunoaște și nu înțelege impactul celor cinci decenii de regim comunist.

Lipsa unei aprecieri obiective a trecutului totalitar și lipsa de experiență în construcția unei societăți democratice au condus la comiterea mai multor greșeli, care, alături de nostalgia unui segment important al societății moldovenești față de trecutul totalitar, au readus în anul 2001 PCR-ul la guvernare. Societatea civilă și cea academică au solicitat nu o dată inițierea unui proces de apreciere a trecutului totalitar, demers manifestat prin diverse activități științifice și întruniri publice, care necesită un proces de analiză multilaterală și de apreciere a impactului regimului comunist din Republica Moldova.

În concordanță cu Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1481 din 25 ianuarie 2006 despre condamnarea crimelor comise de regimurile comuniste totalitare, Rezoluția Parlamentului European din 2 aprilie 2009 referitoare la conștiința europeană și totalitarism, precum și Rezoluția Adunării Parlamentare a OSCE din 2 iulie 2009, intitulată *Reunificarea Europei divizate: promovarea drepturilor omului și libertăților civile în regiunea OSCE în secolul XXI*, Republica Moldova este obligată, dacă vrea să se integreze în Uniunea Europeană, să țină cont de aceste recomandări. Numai prin distanțarea de trecutul comunist totalitar și demantelarea mecanismelor construite de acest sistem inuman și ilegal, Republica Moldova poate progresa pe calea democrației, a unei economii de piață și a europenizării.

Ținând cont de aceste realități, la 14 ianuarie 2010 președintele interimar Mihai Ghimpu a decretat fondarea unei comisii privind studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova. Crearea unei comisii privind studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica a fost justificată de necesitatea unei aprecieri din perspectivă istorică și juridică. Această apreciere este strict necesară ca un act de dreptate față de toți cei care au suferit în timpul dictaturii comuniste. Totodată, o astfel de apreciere a trecutului totalitar poate oferi soluții pentru construirea viitorului. Experiența statelor europene care au realizat astfel de procese ne poate ajuta în procesul studierii și aprecierii regimului totalitar din Republica Moldova, depășirii unor bariere și evitării unor eventuale greșeli.

* * *

Volumul de față constituie rezultatul final al proiectului „Democrație după totalitarism: lecții învățate în 20 de ani”, realizat de Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova cu sprijinul financiar al Fundației Soros-Moldova și al Fundației Soros-România în cadrul Programului Est-Est: Parteneriat fără Frontiere. Proiectul a fost conceput ca o reacție a societății civile la Decretul Președintelui interimar al Republicii Moldova, având ca scop facilitarea unei discuții și schimburile de experiență între experții în domeniul studiului totalitarismului din diverse țări.

În cadrul proiectului au fost organizate două întruniri, una la București, între 29 și 31 martie 2010, și alta la Chișinău, între 24 și 25 mai 2010. La prima întrunire au participat membri ai Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România și membri ai Comisiei pentru Studierea și Aprecieria Regimului Totalitar Comunist din Republica Moldova, s-a realizat un real schimb de experiență între experții din ambele țări.

La conferința de la Chișinău au participat reprezentanți din 11 țări: Republica Moldova, România, SUA, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehia, Slovacia, Federația Rusă, Germania și Franța. Este vorba de istorici, politologi, jurnaliști, arhiviști – toți specialiști în

domeniul istoriei comunismului. Din partea Republicii Moldova au participat cu rapoarte majoritatea membrilor Comisiei de Studiere și Apreciere a Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. Conferința a avut un impact direct în realizarea schimbului de experiență între experți în studierea totalitarismului și a constituit o trecere în revistă a rezultatelor obținute de Comisie după cele 4 luni de activitate, înainte ca Raportul preliminar să fie prezentat președintelui interimar, în data de 1 iunie 2010.

Partea I a volumului *Experiența țărilor ex-socialiste în studierea și condamnarea regimului comunist* cuprinde 16 studii ale experților din România, Estonia, Lituania, Cehia, Slovacia, Marea Britanie, SUA și Bulgaria. Partea a II-a include 12 studii care se referă la *regimul comunist din RSSM*.

Ca urmare a creării Comisiei, s-a produs o adevărată *revoluție arhivistică*, istorici și specialiști din domenii conexe obținând acces la cele mai importante arhive de la Chișinău: depozitul special al Serviciului de Informații și Securitate (fostul KGB al RSS Moldovenească), depozitul special al Ministerului Afacerilor Interne, fondurile de după 1974 ale fostului Comitet Central al Partidului Comunist al Moldovei, păstrate în Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Arhiva Procuraturii Republicii Moldova, a Curții Supreme de Justiție, a Ministerului de Externe și Integrării Europene etc. Aceste documente au permis membrilor Comisiei să înceapă reconstituirea unor aspecte puțin sau deloc cunoscute despre reprimarea împotriva unor oameni nevinovați din timpul regimului comunist sovietic în RSSM. Unii membri ai Comisiei au publicat deja volume de documente care reprezintă noi contribuții la studierea comunismului (Ion Varta, Igor Șarov, despre Marea Teroare în RASSM; Gheorghe Cojocaru, despre deportarea din 1949), iar alții au inițiat rubrici săptămânale în presă, unde dau publicității documente inedite (de exemplu Igor Cașu în ziarul *Adevărul*, ediția de Moldova). Eforturile trebuie continuate, prin publicarea unor volume tematice privind istoria comunismului în RSSM, prin emisiuni televizate săptămânale, iar fiecare publicație periodică care se respectă ar fi bine să instituie o rubrică permanentă. Condamnarea comunismului, dacă e asumată de societatea civilă și e însoțită de eforturi continue de

depășire a consecințelor acestuia, are mai multe șanse de izbândă decât o declarație a clasei politice, care întârzie să fie adoptată. O declarație în acest sens rămâne însă actuală și imperioasă și, mai mult decât atât, ar fi interpretată de organismele europene ca un consens al clasei politice moldovene de a promova univoc cursul de integrare europeană și desprinderea de spațiul de dominație al Federației Ruse, moștenitoarea *de facto* și *de jure* a Uniunii Sovietice.

Aducem mulțumiri și pe această cale atât Programului Est-Est: Parteneriat fără Frontiere al Fundației Soros-Moldova și Fundației Soros-România, cât și Editurii Cartier, cu sprijinul cărora a fost posibilă publicarea acestui volum, dar și tuturor celor care au contribuit la implementarea proiectului și la apariția prezentei lucrări.

Sergiu MUSTEAȚĂ, Igor CAȘU,
coordonatorii volumului

Experiența țărilor ex-socialiste în studierea și condamnarea regimului comunist

Vladimir TISMĂNEANU

SUA

Născut în 1951. Este profesor de științe politice la Universitatea din Maryland (College Park). Lucrări: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Universității din Columbia, 2003, care a primit în 2004 Premiul „Barbara Jelavich” al Asociației Americane pentru Progresul Studiilor Slave (AAPSS); *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe* (Editura Universității Central-Europene, 2009); *Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia* (Editura Universității Central-Europene, 2010).

Comunismul – de la Marx și Lenin la viața de apoi

Comunismul a fost o doctrină economică radicală, morală, socială și culturală bazată pe realizarea scopurilor de transformare radicală. Cu obiectivele sale universaliste, promisiunile escatologice și ambițiile totalizatoare, a fost adesea descris ca o religie politică sau laică. Scopul suprem al comunismului a fost de a crea o civilizație nouă, fondată pe Omul Nou. Doi factori au fost fundamentali pentru această doctrină: rolul privilegiat al partidului și transformarea revoluționară a naturii umane. Comunismul a promovat o nouă concepție despre existența umană (societate, economie, psihologia socială și individuală, artă). Potrivit acesteia, crearea Omului Nou a constituit finalitatea supremă a acțiunii politice. Ambiția comunismului a fost de a transcende moralitatea tradițională, însă a suferit de relativism moral. Statului și partidului le-a fost atribuită o moralitate proprie, permițându-li-se doar acestora dreptul de a defini sensul și scopul suprem al existenței umane. Statul a devenit valoarea supremă și absolută în cadrul unei doctrine escatologice a revoluției. Prin cultul unității absolute pe calea salvării prin cunoașterea Istoriei, comunismul a produs un proiect nou total, social și politic centrat pe purificarea corpului comunităților care au intrat sub vraja sa ideologică.

Proiectul său revoluționar a fost total și totalizator. Ca un mit politic puternic, comunismul promitea salvarea imanentă, șansa de a obține prosperitate, libertate și egalitate. De fapt, pe parcursul secolului 20, viziunea (*Weltanschauung*) comunistă asupra lumii a devenit fundamentul pentru experimentele politice totalitariste, care au dus la costuri umane teribile.

Comunismul ca doctrină modernă revoluționară, care, de fapt, era o religie politică, a fost fondat de Karl Marx și Friedrich Engels. Marxismul a fost, mai întâi de toate, o încercare demiurgică de a scăpa de detestata orânduire burgheză bazată pe relațiile de piață (proprietatea privată), pentru a depăși relațiile sociale reificate și de a organiza forțe sociale revoluționare pentru confruntarea finală, care ar rezulta „într-un salt de la regatul necesității la regatul libertății”. Gândirea revoluționară a lui Marx s-a deosebit mult de alte versiuni ale socialismului (creștin, reacționar-feudal, mica burghezie, critic-utopic). Viziunea ambițioasă radicală a lui Marx a fost legată de convingerea lui fermă, mai ales după 1945, că el era în cunoștință de cauză (postulatul infailibilității epistemice), având în vedere că viziunea sa asupra lumii (*Weltanschauung*) a fost în esență științifică, adică non-utopică. Pentru Marx convingerea că Istoria a fost guvernată de legi a însemnat că odată ce aceste legi erau înțelese, Rațiunea (gândirea) și Revoluția (acțiunea) ar putea coincide în revolta globală eliberatoare și proletară.

Marx privea universul social în primul rând (dar nu numai) în termeni de determinism social și economic. Pentru el și discipolii săi libertatea însemna „necesitate înțeleasă”, adică eforturi pentru a îndeplini obiectivele presupuse ale istoriei. Toate realitățile umane au fost subordonate legilor dialectice de dezvoltare, iar istoria a fost proiectată într-o entitate suverană al cărei dictat nu putea fi pus la îndoială. El și-a declarat teoria socială ca fiind formula științifică finală. Nerecunoașterea validității acesteia însemna pentru Marx, dar și pentru succesorii săi comuniști, miopie istorică, tendențiozitate ideologică sau „falsă conștiință”. La polul opus, punctul de vedere proletar, avansat de Marx și cristalizat sub formă de materialism istoric, oferea cunoașterea finală și rețeta pentru fericirea universală.

Ingredientul care a permis realizarea misiunii revoluționare a fost conștiința revoluționară de clasă. Prin aceasta, preistoria omenirii

s-ar fi terminat și astfel istoria sa reală putea începe. Pentru Marx, conștiința de clasă a fost rezultatul organic al dezvoltării politice și ideologice a proletariatului. Potrivit lui Friedrich Engels, de exemplu, „proletariatul german a fost moștenitorul filosofiei clasice germane”. Tânărul Marx credea că exista o relație dialectală, și prin urmare reciproc obligatorie, între „critica armelor” și „arma criticii” în procesul de depășire a filosofiei – *Aufhebung*.

Intellectualii revoluționari au fost cei care au creat doctrina, dar proletarii nu au fost percepuți ca o masă amorfă în care un grup auto-proclamat de „învățători” avea datoria de a injecta conștiința „adevărului istoric”. Cu toate acestea, a 11-a „teză despre Feuerbach” a lui Karl Marx a exprimat cel mai bine noutatea transformățională a etosului comunismului: „Filosofii doar *au interpretat* universul în diverse moduri, însă scopul este de *a-l schimba*”. Gândirea marxistă consacră o „viziune largă” (Eric Weitz) a dezvoltării istorice: odată molozul din trecut înlăturat, agentul ales al istoriei va indica drumul spre o nouă societate, care ar conduce la realizarea completă a spiritului uman.

Escatologia marxistă a fost o formă de teodicee raționalizată: Dumnezeu a fost înlocuit de Istorie. Istoria a avut doar o singură direcție și se desfășura de la libertatea limitată spre cea absolută. Libertatea, la rândul ei, a fost înțeleasă ca depășirea necesității. Regatul necesității era tărâmul unde economia nu putea asigura deplina egalitate între oameni, în cazul în care politicul era dependent de interesele partizane și în care socialul era atomizat. În contrast, regatul de libertate era tărâmul unde exista o identitate între existență și esență. În acest context, existența umană putea ajunge la deplina dezvoltare, iar condiția pentru libertatea tuturor se afla în eliberarea fiecărui individ. La baza comunismului s-a aflat, prin urmare, fundamentalismul teleologic. Destinația sa finală era Cetatea lui Dumnezeu pe pământ, adică triumful proletariatului.

Principalul neajuns al proiectului lui Marx a fost lipsa de sensibilitate față de constituția psihologică a omenirii. Prin cultul său al totalității, teoria socială marxistă, care pretinse a fi cel din urmă arhetip explicativ, a pregătit scena pentru degenerările sale în transpunerea bolșevică (leninistă) în dogmă și o nemiloasă per-